

QADIMGI YUNONISTONDAGI FALSAFIY FIKRLAR VA MAKTAMLAR

Davronov Ziyot Davronovich.*F.f.d., professor.***Salimov Baxriddin Lutfullaevich.***TDTr.U dotsenti.***Mirqodirov Mirxokim Mirzoxit o‘g‘li.***TDTr.U talabasi.*

Annotatsiya: Milet maktabining asoschisi Fales fikricha tabiat hodisalari asosida suv yotadi. Anaksimandr dunyoning asosida suv emas, cheksiz formaga ega bo‘lgan apeyron yotadi, deb tushuntirdi. Uning fikricha, hamma narsa shu apeyondan kelib chiqqan, shu apeyronga qaytadi. Pifagor maktabi matematika bilan qiziqqani uchun tabiat qonuniyatining miqdoriy xususiyatlarini anglashga qaratdi. Geraklit dunyoning asosida olov yotadi, dunyo mana shu olovning qonuniy alanglanib va so‘nib turishdan iborat deydi.

Kalit so‘zlar: Milet maktabi, Pifagor, Geraklit, afsonalar, Levkip, Demokrit, Sofistlar.

Abstract: According to Thales, the founder of the school of Miletus, water is the basis of natural phenomena. Anaximander explained that the basis of the world is not water, but apeiron, which has an infinite form. According to him, everything originates from this apeiron and returns to this apeiron. The school of Pythagoras was interested in mathematics and focused on understanding the quantitative properties of natural laws. Heraclitus says that fire is the basis of the world, and the world consists of this fire's regular burning and extinguishing.

Key words: School of Miletus, Pythagoras, Heraclitus, myths, Leucippus, Democritus, Sophists.

Eramizdan oldingi VI-asrda Yunonistonda ham quldorlik tuzumi, ancha rivojlangan edi. Yunonistonning Milet, Efis, Fokiya degan shaharlarida hunarmandchilik, savdo-sotiq rivojlandi. Natijada, Osiyo, Afrika, Misr bilan bo‘lgan madaniy va iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi greklar madaniyatiga ta’sir etdi.

Milet materialistik maktabining asoschisi Fales eramizdan oldin 624-547 yilda yashagan/dir. Fales geometriya, astranomiya, matematika fanlarini rivojlantirdi. Bu davrda falsafa fani inson bilimlarining yig‘indisini ifoda qilardi. Gresiya falsafasi tarixida Fales birinchi bo‘lib, tabiatdagi hodisalarning manbaini qidirdi.

Fales fikricha tabiat hodisalari asosida suv yotadi. Undan tashqari Fales shogirdi Anaksimandr / eramizgacha 610-546 yillarda yashagan/ dunyoning asosida suv emas, cheksiz formaga ega bo‘lgan apeyron yotadi, deb tushuntirdi. Uning fikricha, hamma narsa shu apeyrondan kelib chiqqan, shu apeyronga qaytadi. Apeyron harakati esa qarama-qarshilikning kelib chiqishi asosida bo‘ladi.

Mavjudot Anaksimandr fikricha, rivojlanish, taraqqiyot xudolarga bog‘liq emas. Anaksimandr birinchi bo‘lib, odamning paydo bo‘lish masalasiga qiziqadi va uni balchiqlardan paydo bo‘lgan deydi. U birinchi bo‘lib, geografik karta tuzdi, quyosh soatini yasagan.

Milet maktabining undan keyingi vakili Aneksimen/ eramizdan 585-525/ Anaksimennning fikricha, dunyo havodan tashkil topgandir. Anaksimenn materializmida ateistik qarashlar bor edi. Kosmik o‘zgarish xudosiz, moddiyning doimiy o‘zgarishi natijasida hosil bo‘ladi. Milet maktabi vakillarining ta‘limoti materialistik xarakterga egadir. Ularning ta‘limoticha dunyoni asosida moddiy bir narsa-modda yotadi. Ular tabiatning qonuniy rivojlanishini modda va uning xarakteriga bog‘laydilar.

Grek dialektikasini pifagor maktabi rad etdi. Milet faylasuflari dunyoning asosiga materiyani qo‘ysalar, pifagor maktabi esa sezish mumkin bo‘lmagan abstrakt raqamni-sonni qo‘yadi. Bu idealistik falsafa stixiyali materializmga qarshi chiqdi. Bunga sabab, jarayonning qiyinchiliklari natijasi edi.

Pifagor, eramizdan oldin (580-550) yashagan. Pifagor maktabi matematika bilan qiziqqani uchun tabiat qonuniyatining miqdoriy xususiyatlarini anglashga qaratdi. Bu maktab g‘oyalarida idealistik - diniy falsafiy qarash bilan ilmiy tafakkur elementlari uchraydi. Pifagorchilar o‘zlarining ta‘limotlarida dunyoqarash sohasi bilan miqdor kategoriyasini kiritdilar.

Afina faylasuflari materiyaning ichki tuzilishi, moddiy elementlar xarakterini, uning rivojlanish sabablarini tushuntirishga uringanlar. Bu faylasuflar Levkip, Demokritdir.

Levkip (500-440) birinchi bo‘lib ateistik qarashni olg‘a surdi. Dunyo uning fikricha, mayda bo‘lmaydigan moddiy element atomlaridan tuzilgan /atmos-bo‘linmaydigan, grekcha so‘z/. U dunyodagi narsalarning paydo bo‘lishi va yo‘qolishini zaruriyat va sababiyat bilan bog‘laydi.

Efess shahrida (475-374) Geraklit yashab o‘tgan. Geraklit dunyoning asosida olov yotadi, dunyo mana shu olovning qonuniy alanglanib va so‘nib turishdan iborat deydi. Geraklit hech qanday xudo ham, odam ham dunyoni yaratmagan, dunyo o‘z-o‘zidan qonuniyat bilan so‘nadi, tirik bo‘lgan olovdan iboratdir, deydi. Geraklitning materialistik ta‘limoti ham stixiyali xarakterga ega, farazlardan iborat edi. Chunki o‘sha davrda dialektika va materializmni fan darajasiga ko‘tarishga imkoniyat yo‘q edi.

Qadimgi Yunonistonda turli oqimlar paydo bo‘lib, ulardan biri sofistlardir.

Sofistlar (donishmandlar) qadimgi grek falsafasida muhim o‘rinni egallaganlar. Avvalgi grek faylasuflari barcha o‘zgarishlardagi rang-baranglikdagi birlik haqidagi masala bilan mashg‘ul bo‘lganlar. Ular urf-odatlarining turlichaliligini, ahloqiy, siyosiy, huquqiy jarayonlarning falsafiy jihatlarini asoslashga urindilar. Ammo, muhim bir fikrga kelaolmaganlar. Grek faylasuflarining ba‘zilari bitta universal umumiy axloq va bitta siyosiy ideallik mavjud deb tushuntirsalar, ba‘zilari bu holatlarni jamiyat yoki yagona bir odam dunyoga keltirgan deb fikr bildirganlar. Qisqasi har bir faylasuf o‘zicha olamdagi predmet va hodisalarni tahlil qilganlar. Keyinchalik, jamiyatdagi axloqiy huquqiy sohalar bilan bog‘liq jihatlarini hal etilishi alohida kishi faoliyati bilan bog‘liq degan to‘xtamga kelganlar. Aslida axloq, huquq, did, huzur-halovat, siyosiy, boshqaruv kabi jarayonlar haqidagi fikrlar xilma-xildir. Tahlili ham turlichadir. Shunday bo‘lishidan qat’iy nazar faylasuflar bu savollarga javob topishga intilganlar. Bunday kishilarni- faylasuflarni- sofistlar deb yuritganlar.

Sofistlar ko‘proq axloqiy, siyosiy, huquqiy sohalar bilan shug‘ullanishgan. Sofistlarga zamonaviy jihatdan yondoshadigan bo‘lsak, ular bir vaqtning o‘zida muallif, jurnalist, yozuvchi, shoir umuman ziyoli kishilar bo‘lganlar. Ular ko‘proq bahslashishni olg‘a surib haqiqatga erishmoqchi bo‘lganlar. Sofistlar predmet va hodisalarni aqliy (ratsional) dalillash san’atidan foydalanib asoslashga harakat qilganlar. Sofistlar munozara va muzokarada foydalanish mumkin bo‘lgan ayyorlik va mug‘ombirlik, makkorlik usullaridan foydalanib borliqni tushuntirganlar. Shu holatga boshqalarni ham yetaklaganlar. Ularning yirik vakillari: Gorgiy, Frasimax va Protogorlardir.

Gorgiy taxminan miloddan avvalgi 483-374 yillarda yashagan va mashhur notiq bo‘lgan. Uning “Tabiat to‘g‘risidagi yoki mavjud bo‘lmagan narsa to‘g‘risida” asari bo‘lgan. Frasimax Sokrat zamondoshidir. Miloddan oldingi 470 yillar atrofida tug‘ilgan, deb taxminan qilinadi. Frasimax o‘zining huquq va adolat to‘g‘risidagi qarashlari bilan barchani lol qoldirgan. Huquq - zo‘rlarga xizmat qiladigan narsadir. Huquq - bu kuch qudratdir. Bunday tushunchaga zid keladigan fikr ahmoqqona go‘llikning o‘zi xolos, ta’kidlagan u. Protogor miloddan avvalgi 481- 411 yillarda yashab ijod qilgan. Protogorning asarlaridan saqlanganlaridan “Protogor” deb ataladi. Uning fikrlaridan biri.., “Inson qanday bo‘lsa shu holida mavjud bo‘lgan jamiki narsalarning va yo‘qligi bilan ma’lum mavjud narsalarning mezoni hisoblanadi.” Yana quyidagi fikrni bildiradi: “Xudolar to‘g‘risida men ularning na mavjudligi, na mavjud emasligi yoki ularning qanday tusda ekanligi haqidagi bilimga ega bo‘la olmayman chunki ko‘p narsa: idrok etilmaslik va inson hayotining qisqaligi (Buni) bilishga to‘sqinlik qiladi ”.

Sofitslar etika, ijtimoiy fanlar va epistamologiya bilan aloqador bo‘lgan sohalarni baholashda ilg‘or bo‘lganlar. Bunday fikrlar hozirgi davrda ham dolzarbdir. Chunki bu sohalar muammoli sohalardir. Ularning fikrlarida nisbiylik va mutloqlik, huquq va hokimiyat, altruizm; individ va jamiyat; aql-idrok va his-tuyg‘ular kabi atamalar bo‘lganki, bular haqida hozirgi faylasuflar ham fikr yuritadilar.

REFERENCES:

1. Зиёд Давронов (2022). БИОЭТИКАНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ ҲАҚИДА. Academic research in educational sciences, TSDI and TMA Conference (1), 82-84.
2. Давронов, З. Д. (1990). Возможность и действительность. Фан.
3. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов. (2022) САНОАТ, ФАН-ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ТАБИАТ, ЖАМИЯТ ВА ИНСОНИЯТ ҲАЁТИ БИЛАН ДИАЛЕКТИК АЛОҚАДОРЛИГИ. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3, Issue 11, 351-358.
4. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов. (2022) ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3, Issue 11, 359-365.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжиҳатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажагидир. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.